

Др Ђурица Крстић, правни експерт ОУН;
члан Одбора САНУ за изворе српског права,
Београд

СУДСКИ ПОСТУПАК У АНГЛОАМЕРИЧКОМ ПРАВНОМ СИСТЕМУ

- Информативни приказ -

У англоамеричком праву судски поступак (*процедуре*) обухвата следеће области: грађански поступак, кривични поступак, доказни поступак и сукоб закона. У америчкој грани овог правног система, а нарочито на локалном нивоу – у праву појединих држава-чланица САД, процесно право у почетку се прилагођавало поступку који је постојао у Енглеској – колевци *common law-a* – које је представљало мешавину правила која је утврђивао суд, судских одлука, обичаја и ретких писаних закона. Крутост и формализам оваквог система довели су до потребе за исцрпнијим законодавним регулисањем.

Прва карактеристика судског поступка англоамеричког система је контрадикторни пре но истражни карактер парничења, што мотивише адвокате да делују као енергични борци у презентирању својих предмета. То је доприносило и одржавању традиције испитивања сведока уз коришћење момента изненађења и могућности постављања најразноврснијих питања. Судија притом има релативно пасивну улогу, јер делује само као арбитар и не предузима сопствено истраживање случаја.

Друга карактеристика је институција пороте која је усмерена на то да се врши притисак на суд и да се читавом суђењу прида извесно драматично својство. То је довело до стварања правила која су одвојила функцију пороте од функција судије и од правила о контроли пороте. Америчко федерално уређење утиче на садржину правила судског поступка и доводи до различитости не само у погледу правне надлежности већ и правних средстава, тј. правних лекова (*legal remedies*) које тужилац може користити.

Већина грађанских тужби обухвата захтеве по основу накнаде новчане штете, а само мали број њихов односи се на правна средства за која би се могло рећи да су посебна а не компензаторна: на пример,

захтев за повраћај незаконито одузете покретне имовине, док се захтев за повраћај непокретности (*replevin*) користи као процедурално средство враћања својине на непокретности. У сваком случају, захтев за накнаду новчане штете је стандардно правно средство, уколико се покаже да захтев за повраћај ствари није одговарајуће решење. Такво средство, иначе предвиђено у склопу права правичности (*equity*) – што је још једна посебност англоамеричког права – огледа се у виду наредбе суда (*order*) о извршењу специфичне радње или судске забране, што се у пракси најчешће прихвата уколико се на основу правила *common law* -а не може доћи до одговарајућег решења.

Постоје, иначе, две главне врсте тужби. Једне су *in personam* и њима се од туженика захтева накнада новчане штете, а њихова сврха је да одреде права странака држећи се спорне материје, и да једној од њих наметне одређену одговорност. Друга врста су тужбе *in rem* и њихов циљ није да ма коме наметну обавезе већ да заштите интересе свих лица у питању. Тужба осим тога може бити и *quasi in rem* када се штите интереси само одређених лица у спору. Поред наведеног, у случају америчког права, федерални судови, као и судови многих држава-чланица могу на основу посебних закона доносити одлуке којима се разјашњава спорно чињенично питање и утврђују права парничара кад би неко друго правно средство било преурањено, непотребно или некорисно. Треба поменути и то да постоје и специјални поступци, као што је наредба вишег суда нижем којом од њега захтева ревизију пресуде, затим *habeas corpus*, *mandamus* и *quo warranto* и, најзад, мандатни поступак. Наредба *habeas corpus* примењује се у одговарајућим околностима да би се заштитила лична слобода грађанина.

Између поступка који претходи првостепеном суђењу и самог суђења постоји оштра разлика. На суђењу се износе и утврђују чињенице које су спорне, док се у претходном поступку оне дефинишу, па се странке у спору морају припремити како би се спречила евентуална неугодна изненађења на суду. Ово је од посебног значаја јер је првостепено суђење, услед утицаја система пороте, сведено на само једну јавну расправу. Све одлуке у претходном поступку доноси обично, после изношења доказа, сам судија без учешћа пороте.

Стране у спору, готово без изузетка, заступају адвокати, који припремају потребна документа и појављују се на суду. Кораци који следе после ове фазе обично предузимају адвокати у интересу својих клијената.

Сама тужба почиње упућивањем два списка – тужбеног захтева (*complaint*) и позива оптуженог на суд (*summons*). Тужба представља тврђење у коме се излаже природа тужиочевог захтева и његово тражење правне заштите. Позив на суд је обавештење туженом да је против њега поднета тужба и позив да одговори тужиоцу. Према америчком Уставу, позив на суд мора бити састављен тако да туженом пружа јасно обавештење о чему се ради. Важан је и следећи детаљ: позив се уручује лично или погодној особи у месту живљења туженог, а може се у посебним случајевима извршити и поштом, путем штампе или на неки други начин. Тужени тада обично улази у спор својим писаним одговором у коме констатује да је примио позив (ранији термин овог писмена називао се *appearance*, али је у Великој Британији тај термин укинут још 1979. када је замењен терминима *acknowledgment of service* и *notice of intention to defend* (потврда о пријему; обавештење о намери да се брани). Уколико тужени ово не учини, против њега се може изрећи казна због неодржавања судском позиву, а тужилац стиче право да захтева доношење пресуде у одсуству туженог (*judgment in default*).

Захтев тужиоца, одговор туженог и сваки други поднесак који тужилац има право да заведе у записник, укључују се у парничне списе. Интересантно је да је у САД термин „пледирање“ у грађанском поступку ограничен на размену писаних докумената пре првостепене расправе и да обухвата, на пример, аргументе адвоката. Тужилац у одговарајућим случајевима може користити и привремена правна средства (правне лекове) како би био сигуран да његова тужба - уколико би и била успешна - не буде бескорисна, то јест незнатне вредности. Он, на пример, може захтевати стављање забране на туженикову имовину или издејствовати привремену забрану активности туженика да предузима радње којима би осујетио тужиочев захтев. Једна од иновација у односу на ранији начин заступања према енглеском *common law*-у довела је до тога да странке саме треба да прецизирају фактичку или правну ситуацију помоћу подробних парничних аката које међу собом размењују у току развоја парнице. Друга се односи на то да се од странака захтева да кроз изношење факата једноставно само прикажу основне чињенице за које очекују да ће се на суђењу доказати.

Важни нуспродукти припремног рочишта су у многим случајевима поравнање без суђења, скраћено суђење кроз уступке странака и ограничавања спорних питања, и боље припремање за расправу.

У неким случајевима могуће је да после претходног поступка суд донесе одлуку о окончању спора. Туженик може посебним предлогом (*motion*) оспорити правни основ тужиочевог захтева са намером да тај захтев буде одбијен. Према најновијим правилима претходног поступка могуће је да се чак и фактичка питања решавају пре суђења. Исто тако, судија може одобрити предлог да се донесе одлука по скраћеном поступку (*summary judgment*), уколико на основу писане изјаве под заклетвом (*affidavit*) и других докумената нађе да не постоји одговарајућа чињеница која би оправдавала вођење спора. Туженом на располагању стоје и друга средства оспоравања која не задиру у суштину спора (*merits of the controversy*) као што су предлог за одбацивање тужбеног захтева због ненадлежности суда или захтев да тужилац детаљније образложи своју тужбу. Кад тужилац успе да осујети ову тактику туженог, и ако сам случај не потпада под велику већину оних који се решавају пре суђења, он се обраћа судском писару са захтевом да његову тужбу уврсти на листу суђења (*calendar* или *docket*). У америчкој пракси установили смо да се, с обзиром на велики број тужби, на суђење чека најмање годину дана, што није, дакле, само балканска специфичност.

Само суђење одржава се пред судијом појединцем који суди са поротом или без ње. (Судије у САД носе црне одоре, али не и перике или посебне судијске капе, док су адвокати и поротници обучени у уобичајена пословна одела.) Суђење може трајати неколико часова, али и неколико дана или, чак, недеља, нарочито кад у њему учествује порота. Обично је реч о једном континуалном процесу без дужих одгађања. У споровима о накнади новчане штете правило је да у првом степену учествује порота, али је то често могуће и избећи, па странке све више поверавају своје спорове судији појединцу. Поротника има дванаест, а бирају се из веће групе истакнутих грађана свих друштвених слојева. На првостепеном суду она се назива малом поротом (*petit* или *petty jury*), за разлику од велике пороте (*grand jury*), особене за кривично правосуђе. Поротници морају испуњавати одређене услове, а подвргавају се и посебном испитивању (*voir dire*) њихове способности. Могуће је и да буду изузети на захтев било које парничне стране уколико немају потребне квалификације.

Пошто положи заклетву да ће покушати да реше спорно питање, поротници се смештају у одређени бокс у судници и суђење може да почне. Задатак пороте је, бар у теорији, да одлучује о чињеничним питањима, а задатак судије да одлучује о правним питањима. Међутим,

линија разграничења између ова два задатка често је неодређена, па је, на пример, одговор на то да ли је одлука пороте о неком чињеничном питању била разумна, сам по себи правно питање.

На тужиоцу лежи почетни терет изношења доказа којима треба да поткрепи свој захтев. Најпре обе странке чине почетна саопштења у којима објашњавају свој став у спору како би поротници могли боље пратити извођење доказа. У неким јурисдикцијама могуће су и варијанте овог редоследа, па на пример, туженик своје почетно излагање чини тек непосредно пред извођење доказа. Једна од последица англоамеричког контрадикторног поступка је да се сведоци позивају у име самих странака, а не у име суда. Ипак, суд може, под претњом казне, позивати особе које су под његовом надлежношћу да се појаве на суду и дају исказ или поднесу спис или предмет, ако такве особе неће то да учине добровољно. Саме странке су, у начелу, компетентне да сведоче. Први сведок тужиоца позива се на место за сведочење ради директног испитивања и заклиње се да ће говорити истину.

Пракса адвоката у САД и у Енглеској је да са сведоцима својих клијената расправе о њиховом исказу пре суђења да би се уштедело на времену и избегла изненађења на главној расправи. Наравно, било би недостојно да адвокат користи ову прилику да би манипулисао исказима сведока.

После оваквог директног испитивања, тужениковом адвокату дозвољено је унакрсно испитивање сведока у циљу доказивања нових чињеница, указивања на противречности или напада на веродостојност изјава сведока. Пошто је сведок позван у име тужиоца, право унакрсног испитивања је од примарног значаја. Може се такође приступити поновном директном и поновном унакрсном испитивању. И судија може постављати питања сведоку, али је терет доказивања само на противничким адвокатима. Потом се позивају други сведоци и подносе писани докази и материјални предмети, што је подложно правилима о доказном поступку. Међутим, изјаве под заклетвом и одређена документација, као резултати претходног поступка, не морај бити прихватљиви за главну расправу. После презентовања својих доказа, тужилац чека да суд реши његов случај.

Јасно је да тужилац мора до тог тренутка изнети довољне доказе за сва спорна питања за која је на њему терет доказивања, да би порота донела пресуду у његову корист. Расподела терета доказивања стога је ствар од великог значаја.

Туженик, пак, може оспоравати да је тужилац тако учинио, истичући да је то разлог за одбијање тужбе. Међутим, у целој ствари је једино значајно то да ли разборита и разумна порота може на основу тужиоцевих доказа донети пресуду у његову корист. То се односи на спор око правног питања пре него на спор у погледу чињеница, и у овом случају судија сам просуђује овај захтев туженика. Ако га прихвати, главна расправа се завршава одбијањем тужбе, а ако га одбаци, туженик мора продужити парницу презентовањем својих доказа, што подразумева и право унакрсног испитивања. На крају његовог наступа, тужилац може изнети доказе којима побија туженикове тврдње (*proof in rebuttal*). На крају свих доказа, свака од странака може предложити директну одлуку пороте, наводећи као основ да би разборита порота могла ствар решити једино у њену корист. Овим се постиже и ефикасније решавање правног пре него фактичког питања. Ако судија прихвати овај захтев, суђење се окончава и пресуда доноси у корист оне стране која је захтев покренула. У савременој судској пракси судија више не пролази кроз формалност упућивања пороте да треба да донесе непристрасну одлуку. Ако, пак, одбије захтев странке за доношење пресуде у њену корист, суђење се наставља.

У даљем току суђења странке сажето износе своје завршне аргументе пороти. У неким јурисдикцијама то најпре чини тужилац. Затим следи изношење туженикових доказа, а онда побијање од стране тужиоца. Аргументи се морају ограничити на доказни материјал који је презентован суду и свака страна ће покушати да анализом доказа убеди пороту да случај реши у њену корист. После тога судија налаже пороти да донесе одлуку упућујући поротнике у правна правила по којима морају одлучивати. Пре закључења доказног поступка, обе стране могу предложити судији какво упутство да донесе пороти. Судија, исто тако, предочава пороти упутства која је он намеравао да да, тако да странке могу на основу тога да формулишу своје доказе. Постоји и варијанта да судија свој налог пороти даје пре закључења доказног поступка, што се понекад не чини само усмено, него и писаним путем.

Пошто судија донесе одлуку, поротници се повлаче у поротничку просторију где тајно већају сатима, а често и данима, док не донесу своју одлуку. У грађанским парницама, порота мора бити убеђена у „надмоћност доказа“ или у то да је вероватније постојање него непостојање спорне чињенице. Раније је одлука морала бити једногласна, али је то правило данас измењено уставом или законом.

Могуће је на јавној расправи и постављање питања поједином члану пороте да би се установило постоји ли потребна већина за одлуку. Поротници, иначе, немају право да сведоче, а о њиховим већањима не чува се записник, што је у складу са правилима о стриктној заштити поротника.

Одлука пороте може бити општа, и усмерена у корист једне стране са одређењем износа обештећења, а могуће је и да се од пороте тражи да донесе посебну одлуку као одговор на фактичко питање које јој је поставио судија и на основу које ће он донети одлуку. Председник пороте најчешће усмено саопштава одлуку, а могуће је и да се она, уз потпис председавајућег пороте писмено формулише да би се затим вратила пороти која јој даје усмену сагласност када се ова прочита у суду. Судија потом распушта пороту и суђење се завршава. Ако, пак, нема пороте, судија је тај који формулише чињенично стање и одговарајуће правне закључке (*conclusions of law*), а може и изложити своје мишљење у виду образложења (*opinion*).

После одлуке пороте, странка која је изгубила спор може иницирати ново суђење на другачијим основама, укључујући и грешку судије који јој је нанео штету у оцени прихватљивости доказа или давању налога пороти. Таква странка може тврдити и да пресуда није у сагласности са утврђеним доказима. Исто тако, судија који закључи да је накнада штете коју је одредила порота неразумно ниска или превисока, може, примењујући процедурална средства *additur* или *remittitur*, додати или одузети одређену суму или одредити ново суђење уколико странке не прихвате ову промену.

Странка која је изгубила спор може такође захтевати од суда доношење пресуде (*judgment*), без обзира на коначну одлуку (*non obstante verdicto*), а у намери да се судији омогући да донесе пресуду у случају да је одбио ранији захтев, и да ту пресуду усмери у њену корист. При том је основ ранијег и каснијег захтева исти. У пракси, судија је обично више склон томе да прихвати захтев да донесе пресуду о правној ствари, пошто је порота већ донела своју одлуку, јер ако би његово прихватање захтева у апелационом суду било поништено, то би значило да постоји одлука на основу које апелациони суд може донети своју пресуду, што представља уштеду у времену и трошковима поновног суђења. Такође, судија на тај начин добија у времену да одлучује о ствари пре но што прихвати захтев за доношењем горе поменути пресуде.

Коначно, под претпоставком да су сви захтеви странака поднети после доношења одлуке пороте одбијени, судија на основу ње доноси пресуду. У пресуди се обично захтева да странка која је изгубила спор плати трошкове оној која је спор добила. Они обухватају судске таксе које је платила та странка, али не и адвокатске хонораре успешне странке. Уколико странка која је изгубила спор одбије да плати судске трошкове, постоје бројни поступци којима се долази до наплате; на пример, заплена имовине оваквог дужника и њене продаје на јавној дражби коју врши судски извршитељ, итд.

После првостепеног суђења странка може уложити жалбу вишем суду у којој износи евентуалне пропусте у том суђењу. За време другостепеног поступка, извршење пресуде се може обуставити преузимањем обавезе (*bond*) од стране подносиоца жалбе. Енглески термини за подносиоца жалбе који се сусрећу у пракси су: *appellant*, *petitioner*, *plaintiff-in-error*, док се друга страна означава као *appellee*, *respondent*, *defendant-in-error*. Уобичајено је да је подносилац жалбе (и то је веома значајан моменат о коме треба водити рачуна већ на првостепеном суђењу) већ предузео одређене кораке у току тог суђења тако што је подносио предлоге, улагао приговоре или на други начин обраћао пажњу судије. На крају тог суђења судија је требало да донесе одлуке о тим разним оспораваним тачкама и прихватању или одбијању доказа, предлога за доношење директне одлуке пороте, итд. Сама жалба вишем суду обично се заснива на једној или више оваквих судијиних одлука током првостепеног суђења. Постоји и могућност - иако не у сваком јурисдикционом подручју англосаксонског правног система - да се жалба подноси и против одлуке у претходном поступку (*interlocutory ruling*) којим се не одлучује дефинитивно о спорној ствари.

На апелационом суду нема новог суђења, нема пороте нити сведока. Судија се са садржином предмета обавештава искључиво на основу списка и стенографских бележака на суђењу у нижем суду на којима се могу установити грешке првостепеног судије. Апелационом суду су од помоћи и детаљни писана упутства која у енглеском систему адвокати-баристери шаљу адвокатима-солиситорима (*briefs*), а која подnose странке да поткрепе свој случај. Тај документ као обавезан састојак има и назнаку хонорара плаћеног правном саветнику (*counsel*), уколико се не ради о бесплатној правној помоћи (*legal aid*), независно од тога да ли је био успешан или не. Састоји се од текста на страници већег формата за ову сврху на коме су назначени наслов случаја, тј. имена

тужиоца и туженог, и упутства солиситору. Та страница обавија мањи досије који садржи све списе који се односе на случај. Цео свежањ повезује се црвеном траком када су странке приватна лица, а белом када је једна од странака Круна.

Кад предмет жалбе садржи питање које има значаја не само за странке у спору, суд може прихватити и *brief amicus curiae*, који подноси „пријатељ суда“, као што је орган власти или нека заинтересована група приватних грађана. Усмена расправа ограничена је на правна питања, а странке предочавају суду оне прецеденте (раније пресуђене случајеве) и она мишљења стручних ауторитета која сматрају одлучујућим. Иако апелациони суд не улази у област одлучивања пороте о чињеницама, он је надлежан да закључи да је порота у доношењу своје одлуке прешла границе разложности или правичности, али само уколико је такав приговор био уложен судији на првостепеном суђењу. Анализом судске праксе, ипак, установили смо да апелациони судови (у САД посебно) нерадо прибегавају да доносе овакав закључак тамо где су судија и порота имали могућност да опсервирају кључне сведоке док су сведочили.

Одлука суда, која обично садржи писано образложење, не мора бити одмах достављена странкама, недељама па чак и месецима, пошто судије проучавају релевантне поднеске солиситора и међу собом конферишу. Уколико суд нађе да није било никаквих недостатака, или да је недостатак „безазлен“, и да можда не утиче на крајњи исход, првостепена пресуда се потврђује. Уколико, пак, нађе да постоји недостатак који је основ за укидање, пресуда се поништава, а случај се, у зависности од околности, упућује на поновно суђење или се решава у корист жалиоца. Разуме се, нижи суд је обавезан да поступи по инструкцијама апелационог суда. Трошкове жалбеног поступка, који су и у овом случају нижи од стварних, сноси странка која је изгубила, тако да та ситуација (висока цена другостепеног поступка) ограничава број парничара који се одлучују на жалбу.

Додатак везан за право САД

Услед броја и разноврсности законодавстава у САД, нимало није лако бити у току са читавом лавином текућих прописа. Закони се објављују по хронолошком реду у публикацији *United State Statutes at*

Large (Општи преглед закона САД). У неким федералним јединицама постоје и тзв. *loose leaf service* публикације у облику неповезаних листова, што омогућује убацивање нових прописа и избацивање неважећих. Међутим, оно што амерички правник обично користи ради консултовања законских текстова јесте компилација закона према материји која се њима регулише. У том смислу Кодекс Сједињених Држава (*The United States Code*) представља званичну компилацију федералних закона сређених у око педесет одељака. Поред тога, публикују се и незваничне збирке са анотацијама и од њих је најпознатија „Анотирани кодекс САД“.

Можда делује чудно што је у Сједињеним Државама понекад теже установити законодавну ситуацију кад је реч о законима појединих федералних јединица него када се ради о општем, тј. прецедентном праву. У овоме је зато од помоћи тзв. Шепардов систем цитирања који покрива и федерално и локално право, а такође и уставе, па чак и градске повеље, општинске прописе и судска правила. Међутим, два рачунарска система – *Lexis* и *Westlaw* обухватају Кодекс САД и већину федералних прописа, иако не и текући законодавни материјал државачланица.

Надаље, правила и правилници федералних управних органа и извршне наредбе Председника САД објављују се у дневном издању „Федерални регистар“ (*Federal Register*), а они прописи који су од општег и сталног карактера систематски се сређују у „Кодексу федералних прописа“ (*Code of Federal Regulations*).